

Ihmisten ulkomuodon luonnehtiminen kansankielessä

Muutamia vuosikymmeniä sitten jouduin Tammelan Hykkilässä usein kuuntelemaan vanhan setämiehen Jussilan Kallen kertomuksia ja kuvauksia. Hänen puhekielensä oli rytmillistä ja kuvausvoimaista, hänen sanontansa ja sananpartensa tuoreita ja sattuvia. Tuntui kuin hän olisi helposti voinut luoda uusia ilmaisuja. Kun hän oli karkäs esittämään lähimmäisistään arvosteluja, jotka ilmeisesti perustuivat tarkkoihin havaintoihin, tulin niitä merkinneeksi muistiin ja julkaisin niistä lyhyen yhteenvedon.¹

Tällainen kokeilu innosti minut 1943 julkaisemaan kehotuksen kilpakeräykseen aiheesta ”Miten kansa arvostelee lähimmäisiään ruumiinmuotojen ja luonteenominaisuuksien puolesta”.² Tarkoituksena oli saada tutkimusaineistoa kansamme luonnekuvaan. Ohjekirjoituksessa kehoitin vastaajia panemaan pääpainon ihmisten luonteenominaisuuksia kuvaaviin sanoihin ja sananparsiin, vaikkakin samalla olisi merkittävä muistiin vastaavaa aineistoa myös ihmisten ulkomuodosta ja olemuksesta, koska näytti siltä, että usein sama sanonta viittasi sekä ruumiinrakenteeseen että luonteeseen ja hengenlahjoihin. Keräyksessä saatettiin noudattaa sellaista menetelmää, että etsittiin rinnakkain vastakohtia, esim. ihmisten hyviä ja huonoja ominaisuuksia. Kun lisäksi pyydettiin merkitsemään muistiin, mitä kerääjät toisten kertomana tai omana arvostelunaan sanovat kuvaamistaan henkilöistä tai yleensä ihmisten erilaisista luonteen-

---

¹ ESKO AALTONEN Hämäläinen kansanmies arvostelee heimoaan. Julkaistu Suomen Kuvalehdessä 1938, 34 ja teoksessa Lounais-Hämeen entisyyttä (1953), s. 134—.

² Kotisentu 1943, vihko 1—2, sivut 38—40.

ominaisuuksista, oli viitottu tie arvostuksien alueelle. Kehotin myös lähemmin kuvaamaan henkilöitä, jotka kotipaikallaan olivat herättäneet huomiota ulkonäöllään, luonteenominaisuuksillaan tai käyttäytymisellään.

Lähinnä kai sota-ajan vuoksi kilpakeräykseen osallistui vain 33 henkilöä. Saalis käsitti yht. 2 272 sanalippua ja 135 arkkia.³ Vastaajista oli muita kaikkia huomattavasti edellä J. Leppänen, jonka aineisto oli Karstulan Kivijärveltä ja Kinnulasta.

Näinkin suppean keräyksen tulos on varsin antoisa ja sanavarastoltaan monipuolinen. Kun Sanakirjasäätiön laajoissa kokoelmissa on varmaan samaa ja samantapaista aineistoa monikymmenkertainen määrä, todistaa tämä runsaus, että entisajan primääri-ryhmissä tarkkailtiin, kuvailtiin ja arvosteltiin ihmisten ulkomuotoa ja luonteenlaatua erittäin halukkaasti. Yleisesti annettiin yksilöille kutsuma- eli liikanimiä fyysisten tai psyykkisten ominaisuuksien mukaan. Kun tällaisten liikanimien joukosta tapaa sanoja, jotka ovat säilyneet myös vanhoissa paikannimissä (*kormu, karsto, rontti, haippo, upero*), ovat nämä mahdollisesti saaneet alkunsa mainitunlaisen liikanimen kantajasta. Ihmisen ruumiinrakennetta tai luonnetta kuvastavat nimitykset liittyivät herkästi tiettyyn ihmiseen, josta ne saatettiin yleistää. Tätä osoittavat seuraavat nimenantoselytykset Karstulan alueelta.

Kinnulassa eli suuririkokoinen, veltto-olentoinen suutari, jota ominaisuuksiensa vuoksi sanottiin *lonkaiseksi*. Samanlaisista henkilöistä käytetään täällä vieläkin (1943) lonkaisen nimitystä, vaikka siitä ei tullut vakinaista kuten suutarille, joka lonkaisen nimeä kantoi kuolemaansa asti.

Turjus sanontaa käytetään toisinaan henkilöistä, jotka ovat pukeutuneet huolimattomasti. *Turjus*-tyyppellä on täällä aniharvoja, minkä johdosta sanaakin käytetään vähän.

Lihavaa, veltto-olentoista mieshenkilöä sanotaan usein *lösöseksi*. Kivijärvellä asui ennen toiselta paikkakunnalta sinne muuttanut mies, jota yleisesti kutsuttiin tällä nimellä. Mies oli muuten siivo ja hyväntapainen, vaan lihava ja laiska hän oli.

Rahvattu sanontaa käytettiin Kivijärvellä ennen aikaan yleisesti, ja sillä tarkoitettiin raipparangaistuksen saanutta henkilöä. Nykyisin (1943) tuota sanaa käytetään jonkin verran edelliseen vivahta-

³ Kotiseutu 1943, s. 90.

vassa yhteydessä, niin että julkisesti varkaaksi tunnettua henkilöä, vaikkei häntä olisikaan tuomittu, sanotaan joskus rahvatuksi.

Käsälällä tarkoitetaan pienikasvuista, kumaraharteista miestä. Sellainen oli Kinnulassa Kieverin Käsälä. Samanlaisia tyyppisiä oli ennen ja on vielä nytkin (1943) useita. — Kinnulassa oli myös mies, jota sanottiin Nassar-Neksiksi. *Nassar* tarkoitti yleensä pienikokoista, terävää miestä.

Myös Pelkosenniemeltä voidaan esittää vastaavia esimerkkejä. Ominaisuutta kuvaava yleinen *kölppi*-sana siirtyi erään poromiehen liikanimeksi. Oli toisia sanoja, jotka pysyivät yleisinä liikaniminä. Niinpä *kähky*, käheä-ääninen, oli Pelkosenniemellä niin tunnettu, että kaikki tiesivät, ketä kulloinkin tarkoitettiin, kun *kähky* mainittiin. Niinikään siellä tarkoitettiin *yskänpaininpuulla* kaikkia miehiä, joiden ryhti oli aina ”rykimäasennossa”. — Kustaa Vilkuna esittää samantapaisia esimerkkejä Nivalasta.⁴

Sekä varsinaisia liikanimiä, joiden toisena osana oli tavallisesti ihmisen ristimänimi (vrt. Vilkuna s. 94), että pelkkiä luonnehtimismimiä, joilla kuvailtiin ihmisen ulkomuotoa, käyttäytymistä tai luonteenominaisuuksia, käytettiin kovin yleisesti, paljon enemmän kuitenkin miehistä kuin naisista. Vilkuna huomauttaa aivan oikein, että ”itsellisiin kuuluvalla irtoväellä oli liikanimi todennäköisesti kaikilla”. Sosiologisesti kiintoisaa on, että liika- ja luonnehtimismimiä käytettiin enimmäkseen siitä kansanosasta, jolla oli alhainen sosiaalinen status. Mahdollisesti siihen vaikutti sama yhteiskunnallinen ilmiö, joka meidänkin oloissamme aiheuttaa ärtyneisyyttä ja sopeutumattomuutta alemmalla sosiaalisella tasolla. Mutta myös historiallinen kehitys on tässä otettava varteen. Keskiajalla ja vielä sen jälkeenkin käytettiin asiakirjojen todistuksen mukaan kunniallisista miehistä nimiä, joita myöhemmin alettiin pitää rivoina ja herjaavina ja jotka sen vuoksi katosivat ainakin julkisuudesta. Viimeksi sen tapaiset liikanimet jäivät yhteiskunnan alempiin kerroksiin kuuluville henkilöille. Sosiaalipsykologisesti olisi kiintoisaa tarkoin ottaa selville, mihinkä aikaan ja millaisten olosuhteiden vallitessa mielet alkoivat tulla niin herkiksi, että ihmiset katsoivat heitä luonnehtivien nimitysten muuttuneen haukkumanimiksi, joiden jul-

⁴ KUSTAA VILKUNA Ihmisten puhuttelua edessä ja takana. Kotiseutu 1958, s. 96.

kinen lausuminen loukkasi heidän kunniaansa.⁵ Sitä ennen oli jo suurelta osalta lakattu käyttämästä liika- ja luonnehtimisnimiä talollisväestä, mihin Vilkunakin viittaa.

*

Tässä yhteydessä käsitellään sanotun kilpakeräyksen aineistoa vain siltä osalta, jossa kuvaillaan ihmisten fyysisiä piirteitä ja ominaisuuksia. Tarkastelun näkökulma ei ole kielitieteellinen, vaan mahdollisuuksien mukaan sosiaaliantropologinen ja sosiologinen.⁶

1. Vartalon rakenne ja muoto

Solakalla, hoikalla, laihaalla ja pitkänpuoleisella miehellä on moninaisia nimityksiä: *hutipuikkar*, laiha ja pitkänsolakka (Lappi T.I.), *horkamoo*, pitkä ja laiha, vähän luiseva sekä *krukelo* ja *laihan kälppi* (Laihia). Hoikanpitkällä henkilöllä on Kivijärvellä monia määreitä: *koikale*, *kuikero*, *kuikale*, *vonkale*, *votkula*, *votkale*, *rojo* ja *roikale*. Pitkänhuiskea, komeahko nuori nainen, jonka koko ole- mus on sulavaa ja vapaata, on Kivijärvellä saanut yleisnimekseen *heikale*. Pitkä, laiha poika on Kaarinassa *laikkari* ja vastaavanlainen tyttö *laitana*. Luonnottoman pitkä ihminen, joka samalla on heikko ja laiha, on *haippo* (Pelkosenniemi).

Myös vertauksin kuvataan pitkää ja hoikkaa miestä. *Pitk miäs, semmonko taevan tönkkö* (tukipuu, Lappi T.I.). *Kukas toi pitkä raja tuola on?* (Vampula). *Hoikka kun heinä* (Laihia), *humalaseiväs* (Mouhijärvi), *hauvakaivaja kynsistä karannu*, kalpea ja laiha, *hau- tuumua aijaseiväs*, laiha ja pitkä mies (Sortavala).

Lyhyellä ja samalla tanakalla ihmisellä on niinikään monia nimityksiä. *Lyllerö*, lyhyt ja lihava (Laihia), *päljtsikkä*, lyhyt, ta- nakka ja leveäkasvoinen (Vuoksenranta), *tyvikappale*, tanakka (Marttila), *lyllykkä*, *lyllerö*, *massukka*, *pumpero*, *tassukka* ja *tup- pura*, lyhytkasvuinen, lihavahko nuorehko nainen (Karstula). Pak-

⁵ Käräjänkänynnin huomattava kasvu viime vuosisadan loppukymmeninä saattaa viitata kunnianloukkausjuttujen lisääntymiseen. ESKO AALTONEN Muu- toksia maaseudun oloissa suuren murroksen ajoilta, s. 32. Turun hist. ark. XI.

⁶ Kursivoidut sanat ja lauseet esitetään lähettäjen kulloinkin kirjoitta- massa muodossa.

sut ja lyhyet ihmiset saivat liikanimekseen myös *pönttiä* (Vuoksenranta), *tömyri* (Lappi T.l.), *jukopönkä* (Laihia) ja *myllytyynyri*, lyhyt ja vahva tytär (Pelkosenniemi). Pienikokoista, laihaa ihmistä, joka ei vielä ole täysikasvuinen, määritellään nimillä *ruupiainen*, *keäpiäinen* ja *keäpiö*, pienikasvuista, kumaraharteista miestä taas nimellä *käsälä*; pienikokoista terävää miestä sanotaan *nassariksi* ja pienikokoista naista *napukaksi*. Heikkorakenteinen ja vähäkuuntoinen ihminen on *reäpylä* ja tämän rinnakkaisina merkityksinä *ketkale*, *rähmä*, *reäme*, *räpyskä*, *reätti* ja *sirvelö* (Kivijärvi).

Lyhyt, pieni tai vähäinen ihminen on saanut vielä seuraavia nimityksiä: *irvana*, samalla surkean näköinen, *rääppöö*, surkuteltavan näköinen (Laihia), *paarakas*, *näälikä*s, *kärräkäs*, *nyrä*, *nörri*, *tumpukas* (Lappi T.l.), *kuikelj*, laiha, kuiva ja ujo nuori mies, etupäässä poika (Sortavala), *kuikka*, pieniruokainen (Parikkala) ja *kuikkana*, huono syömään (Vuoksenranta).

Isokokoista ihmistä, joka samalla on *riski*, voimakas, määritellään mm. seuraavanlaisilla nimillä: *siukas*, isokokoinen, ryhdikä (Lappi T.l.); *ronkka*, riski mies (Sysmä), *vinkeä*, suuri, komea ja roteva, *riuska*, suuri ja komea (Vuoksenranta), *jolska*, isohko ja sievä sekä *jäykkä*, iso ja voimakas (Laihia), *rohmakka*, riski (Puolanka), *komeli*, suurikokoinen (Mouhijärvi).

Karstulan ja Kivijärven osuus isokokoisten ja lihavahkojen ihmisten kuvailussa on jälleen runsas. Tällaisia tavallisesti keskiikään kuuluvia miehiä kutsutaan nimillä *juhmura*, *kössikkä*, *metju*, *vähkyrä*, *vähnikäs*, *vähny*s ja *ähväkännttyrä*. Lähettäjä selittää: "Nämä tyypit ovat täällä aina olleet harvinaisempia, eikä niitä nykyisinkään monta löydy, sillä lihavat, hyvin syöneet miehet asustavat rikkaammilla rintamailla." — Isohkosta, lihavasta naishenkilöstä käytetään nimityksiä *levennos*, *remma* ja *tuhtimamma*. Isokokoiset ja lihavat, enimmäkseen vanhahkot miehet ovat saaneet nimekseen *ruhnikka*, *runttea*, *rutjake* ja *vihny*, samanlaiset naiset taas *lähnikäs*, *muhnikka*, *murtikas*, *mömmä* ja *ryhnikäs*. — *Pamppu* on tanakkatekoinen, lihavahko ja nuorehko naishenkilö, esim. *püjampamppu*. *Hönkäle*, *hötkeä* on taas isohko, reipasolentoinen nuorehko nainen, josta mm. sanotaan: "Siinä on aika hönkäle, jolla on näkköä ja kokkoa eissä ja takana ja kuppeella kummallaki." Karstulan tienoilla sanoo J. Leppänen sellaisen miestyypin olevan yleisen, joka on lihavahko, pyöreämuotoinen ja vilkaseleinen. Sen

nimenä on *kääkkylä*, *käätti* ja *nappula*. Kun isokokoinen ihminen on samalla veltto, häneen liitetään sellaisia nimikkeitä kuin *kutvellos*, *kähnys*, *köhnys*, *velepus* ja *vetkale*.

Iso ihminen saattoi arvostelijainsa mielestä olla luisevuutensa takia ruma. *Körmy*, *kormu*, *korsto* on suuri, luiseva, ruma mies (Mouhijärvi), *rontti*, iso ja vähän luiseva (Laihia). Pelkosenniemellä käytetään sanaa *kopes*: ”kovin on kovan ja luisevan näköinen niin kuin ainakin kopes”. Miellyttävä ei varmaan ole myöskään isovatsainen, kyhmyhartiainen ja hidasliikuntainen neito, jota sanotaan *kumuraksi* (Pelkosenniemi).

2. Käveleminen ja muu liikunto

Kävelemistä kuvailtiin ensinnäkin antamalla ihmisille nimityksiä jalkojen eli raajojen mukaan. *Kupilas* on vanha, hidasliikkeinen mies: *on sellainen ukonkupilas* (Sortavala). *Kähmäleellä* tarkoitetaan Mouhijärvellä kankeajalkaista, ja saman pitäjän sanastoon kuuluu myös muuallakin yleinen *pillikinttu*, pienisäärinen. J. Lepäsen kokoelmassa Karstulan Kivijärveltä on runsaasti ihmisen kävelyä ja raajoja kuvaavia sanoja. *Konkkapolvinen* kävelee jalat koukussa, *linkkasäärisen* jalat ovat kaareutuneet sisäänpäin, *länkisäärisen* ulospäin, ja *linkkanivunen* on heikkoraajainen, jonka jalat hetkahtavat sisälle päin samalla kuin koko vartalo notkuu. *Nytky* on henkilö, joka kävelee hiukan etukumarassa ja nytkyttelee vartaloon (käytetään lähinnä miehistä). *Nytky nytkyyy ja polovet hytkyy*. Tämän rinnakkaismuotona on *velttapolvi*. Henkilö, joka kävelee etukumarassa ja huojuttelee yläruumistaan kuin sarvikelkan työntäjä, on saanut nimekseen *työntäinen*; 1940-luvun alussa eli Kivijärvellä mies, joka oli mainituista kävelyominaisuuksista saanut Työntäisen nimen.

Haakuraksi sanotaan Pelkosenniemellä pitkäsääristä naishenkilöä. Myös vertauksia käytettiin: *jalat ku pyty kannet* sanottiin henkilöstä, jolla oli lyhyet ja leveät jalkaterät (Sortavala).

3. Vatsa, hartiat ja selkä, niska ja kaula

Edellä on jo tullut esitetyksi luonnehtimissanoja, jotka muun ohella kohdistuvat myös vatsaan, hartioihin ja selkään. Mainitta-

koon vielä joukko nimityksiä, joissa päähuomio on nimenomaan kiinnitetty näihin ruumiinosiin.

Öhrys on paksumahainen ihminen, *kumura* isovatsainen, kyhmyhartiainen ja hidasliikuntainen nainen (Pelkosenniemi) ja *paaravassa* isomahainen (Vuoksenranta). Kivijärvellä käytetään isovatsaisesta ihmisestä nimityksiä *rapamaha*, *rumppumaha* tai *kellikkamaha*. Sananlaskunomaisesti sanottiin: ”Kyllä sitä kaikilla on rahhoa, mutta ei oo kellikkamahhoa”. Leveähartiaisesta miehestä käytetään Kaarinassa vertailua: *Sil on hartjaksi niin ku laron pääty*. — Kumaraseläinen on Mouhijärvellä *köyssyselkä*, Hämeessä yleensä *kyssäselkä*. *Tisari* on suurintainen (Mouhijärvi).

Kyssyniska tai *jämäniska* on niskastaan paksu ja samalla kumara (Mouhijärvi); *sankaniska* kulkee kuin *lautapää härkä* (Merikarvia). *Kenokaula* tai *kekkaapeä* on Karstulan puolella sellainen ihminen, jonka pää on kallellaan, kun taas pitkäkaulaista ihmistä kuvataan Laihialla sanakuvalla *kaula kun kirvesvarsi, johna päältä kiikkuu*.

4. P ä ä

Ihmisen pään rakennetta ja sen yksityiskohtia on erityisen tarkasti tutkittu ja pantu merkille ”normaalista” erottuvat muodot. *Kalttopää* on ihminen, jonka otsa kallistuu huomattavasti päälakeen päin, jolloin takaraivo usein ulkonee luonnottomasti taakse päin. *Kolonaamasella* ovat ”korvat niin kuin ohraleivän puolikkaat” (Kaarina). Ihmistä, jolla on sisään painuneet posket, sanotaan Karstulassa *pulloposkeksi* tai *loppaposkeksi*. Koska meillä suomalaisilla on nenänmalleja monenlaisia, löytyy myös vastaavia nimityksiä runsaasti. *Lestikuonoksi* sanotaan henkilöä, jolla on suuri, sisään päin kovero nenä (Kaarina). Ulospäin kaareva nenä on *konkonenä*, *könönenä*, kiverä ja teräväpäinen nenä on *pysty-* tai *piipulanokka*, kun taas *karvanokaksi* sanotaan miestä, jonka sieraimista pistää ulos karvatöyhtö.

Ihmisen suusta ja varsinkin huulista on huomattu erilaisuuksia. *Lipsasuun* alahuuli on ylähuulta pitempi (Vuoksenranta) ja *hara-huulen* huulet ovat avoinna (Kaarina). *Lerppahuulesta* puhutaan Merikarvialla ja yleisesti muuallakin. Ihminen, jolla on paksut ulkonevat huulet, on Karstulassa *römöhuuli* ja hänestä sanotaan: ”Sen huulista tulisi vaikka viisi paria rahkeita”.

Korvista on nyt käsiteltävänä olevassa kokoelmassa suhteellisen vähän määritelmiä. *Leppakorva* tai *reppakorva* on henkilö, jolla on suuret, ulkonevat korvat (Kivijärvi). Kuten kolonaamaa verrataan Kaarinassa leveitä korviakin ohraleivän puolikkaisiin. Varsin moninaisesti on luonnehdittu ihmisen silmiä. *Kiurotin* on pikkusilmäinen ihminen, joka *rypistää silmiä kokho* (Pelkosenniemi). *Herasilmä* on ihminen, jonka silmä juoksee vettä ja punoittaa, ja *mulkkisilmällä* on ulkonevat silmät (Kaarina). *Siansilmistä* puhuttiin yleisesti, kun tarkoitettiin ihmistä, jolla oli pienet silmät. Kaarinasta tunnetaan hokema: *Pienes silmä, suurek korva, sia lai, sia lai. Pienek korva, suures silmä, herraslai, herraslai.*

J. Leppäsen kokoelmassa Karstulan Kivijärveltä on runsaasti ihmissilmien erilaisuutta kuvaavia sanoja. Näistä mainitaan tässä vain muutamia kuvaavimpia. Kun ihmisellä on vaaleat, sinertävänsameat silmät, hän on *herasilimä*. Ihminen, jolla on hyvin liikkuvat ja ulkonevat silmämunat, niin että usein vain ”paljaat valkuaiset koljottavat näkyvissä”, on *mulukosilimä*. *Mulukoiloo kum posetiivar ja soipa mehto*. *Parrisilimällä* on avarat, pyöreän rengasmaiset ja terävästi katselevat silmät. *Tuo parrisilimä kahteloo ku hiiriäishaukka, ihan toise ihmisel läp*. Kun naisella on avarat, pyöreähköt ja hyvin eloiset silmät ja kun hänellä muutenkin on hyvä ulkomoito ja eloisa luonne, saa hän kehumanimen *lirusilimä*.

Myös parta, kasvojen muu karvaisuus ja hiustenkasvu on joutunut tarkkailtavaksi. *Tussari* on parrakas ukko (Pelkosenniemi), *sutiparta* on mies, jolla on viikset (Kivijärvi) ja *karvaposkesta* sanotaan Kaarinassa: ”Siitä on susi meinattu, mutta karvat loppuneet kesken”. Punatukkainen mies on *tulipää* (Kaarina) ja *kahupiällä* kasvaa runsas tukka, mutta se on hoitamaton (Sortavala).

Ihmisen ihosta ja sen väristä on niinkään runsaasti määritelmiä. *Rokonarpisia* ihmisiä oli entisaikaan paljon isonrokon jäljiltä. Heistä sanottiin: ”Se on ollut pirun kans papuriihellä” (Lappi T.I.). *Vihantapintainen* on kaunisihoinen ihminen (Vuoksenranta), *haalinkhainen* on kalpeavärinen, *siukka* ja *naattakauha* on laiha ja valkia (Pelkosenniemi) sekä *kaiskerainen* heiveröinen ja kalpea (Vuoksenranta). Harmaantuneesta vanhuksesta sanottiin Sortavalan puolessa, että hän oli *harmaa ku hyyppi* (huuhkaja).

Hampaihien kohdistuneita luonnehtimisia on kokoelmassa vähäpuoleisesti. Mainittakoon vain Kivijärveltä muutamia. *Roukko-*

hammas tarkoittaa sitä, että hampaat ovat kasvaneet edestakaisin sisään ja ulos päin, joten hammasrivi on epätasainen. *Harvahammas* on yleinen; sillä kuvattiin entisaikaan myös luonnetta, ihmistä, jonka puheisiin ei ollut uskomista.⁷

Ihmisten luonnehtimisnimiin kuuluvat myös eri ikäkausia osoittavat "lajinimet". Kokoelmassa on näistä esimerkkejä vain nuorista pojista: *nulja*, *nulkki*, *kyärsti*, 10 ikävuoden kahden puolen, *nuija*, pahankurinen poika, *pirun kokonen*, alle 10-vuotias poika, *nöösi*, yleensä pikkupoika, *kölvi* ja *nölvi*, keskenkasvuinen poika (kaikki Mouhijärveltä).

*

Ihmisen ulkomuodon arvostaminen ja esteettisen ihanteen tavoittaminen ei entisaikaan liene ollut varsin tärkeitä. Sananparren mukaan "ei muoto murkinaksi kelpaa" (Viljakkala). Mutta kuten eräistä edellä esitetyistä esimerkeistäkin huomataan, ilmaistiin käytetyillä luonnehtimisanoilla kyllä, mitä muotoa suosittiin, mitä ei. Eräät vastaajat ovat asian tästä puolesta tehneet merkintöjä, mutta nämä ovat sittenkin jääneet satunnaisiksi, ja jossakin täydennyskeräyksessä tähän sosiaalipsykologisesti kiintoisaan seikkaan on kiinnitettävä erityistä huomiota.

Nykyisestäkin aineistosta voidaan kuitenkin poimia esimerkkejä siitä, millaista ihmistä pidettiin miellyttävänä, minkä näköistä epämiellyttävänä. *Nätsikäs* esim. on sieväkasvoinen nainen (Mouhijärvi), ja Kivijärvellä käytetään miellyttävän näköisistä ja miellyttävän tuntuista ihmisistä, jotka enimmäkseen ovat tyttöjä, sellaisia luonnehtimisnimiä kuin *siepperä* ja *sieppeä*, nimenomaan kuvattunlaisesta nuoresta naisesta myös *sätterä*. Kauniina ja komeana pidetään Pelkosenniemellä henkilöä, joka on sinisilmäinen, punaposkinen, valkeaverinen, keltahiuksinen ja *sievä raatonen* sekä kooltaan tavallinen; mustasilmäistä ei pidetty ihmisenäkään.⁸

Epämiellyttävänä pidetään henkilöä, jolla on huono vartalo ja *jolsat* kasvopiirteet. Sellainen ihminen sai liikanimekseen *haituni*:

⁷ Kalle Nieminen Jämsästä mainitsee sanalipuissaan sellaisia muotoja kuin *kalsohammas*, *töröhuuli*, *hottisuus*, *herosilmä*, *hättärsilmä*, *lihtajalka* ja *repsapoksi*; mutta hän ei selitä niiden merkitystä. Ihmisen suusta hänellä on seuraava kuvailu: "Suu on kun Viron veräjä".

⁸ Vrt. ESKO AALTONEN Kansannainen 70 vuotta sitten. Pellervo 1958/10.

ei se kelepoa kellenkään, kun se on niin kovij jolsa-haituni. Kankea mies, jolla on tylsän ilmeiset kasvopiirteet, karkea puhetapa ja huono käytös, saa määreekseen *kölöpiö, ööpi, kolopero, tolovasti, pörkkä, jopelo, köriläs.* J. Leppänen mainitsee, että tällaisia tyyppejä ei Karstulan tienoilla ollut paljon. — Rumaa ja epämiellyttävää ihmistä sanotaan Mouhijärvelläkin *jolsaksi*, rumaa naista Pelkosenniemenellä *törsilöksi*.

Vialloisella ihmisellä oli sattuvia nimityksiä. Jos jollakulla esim. oli toinen puoli ruumista vähän toista puolta pitempi ja heikompi, annettiin hänelle määre *haminapuol*; *lonkkapuolinen* oli vielä yleisemmin käytetty määre sellaisesta henkilöstä (Kaarina).

Toivon voivani esitellä jossakin toisessa yhteydessä ihmisten luonteenominaisuuksiin kohdistuvia nimityksiä ja vertauksia, joiden runsaus ja osuvuus on niinkään silmäänpistävä.

ESKO AALTONEN: *Über die volkstümliche Art, das Aussehen der Menschen zu charakterisieren*

Der Aufsatz behandelt die reichhaltige, aus Ergebnissen einer folkloristischen Umfragung bestehende Sammlung finnischer Wörter und Redensarten, womit im Volk das Aussehen und die Charaktereigenschaften der Mitmenschen bezeichnet und gegebenenfalls auch bekräftelt wurden. Aus dem Material geht hervor, dass vormals auf dem Lande in den unteren Bevölkerungsschichten zunächst den Männern in Betracht ihres Benehmens, ihres Äusseren oder ihrer Charaktereigenschaften zweierlei Spitznamen angehängt wurden. Der eigentliche Spitzname enthielt gewöhnlich den Taufnamen des Betreffenden; die auf irgendwelche spezielle Eigenschaften hinweisenden Namen waren frei erfundene Appellativa und so deskriptiv wie nur irgend möglich. Ausserdem gebrauchte man Vergleiche und Wortverbindungen.

Der vorliegende Aufsatz befasst sich nur mit einer Auswahl von Wörtern und Redensarten, die sich auf das Äussere beziehen: auf den Körperbau, die Körperteile (vor allem den Kopf) und auf den Gang. Sie werden jedoch nicht aus dem Sehwinkel der Sprachforschung, sondern zunächst von soziologischem und anthropologischem Standpunkt aus betrachtet. Verf. lenkt die Aufmerksamkeit u. a. auf die Erscheinung, dass realistische Spitznamen und charaktereigenschaftliche Benennungen früher nicht gescheut wurden; in den letzten Jahrzehnten des vergangenen Jahrhunderts, als auch die unteren Bevölkerungsschichten sich zu regen begannen, von einem Ort zum anderen ziehend, wurden jedoch derartige Namen bald als Beschimpfungen aufgefasst und allmählich, im Laufe der Zeit, verschwanden sie grösstenteils aus dem Gebrauch.